

ARCOBADARA DACICĂ

Dinu Ioan Bereteu*

Cuvinte cheie: Arcobadara, cucerirea romană, Ptolemeu, Ilișua, Ciceu-Corabia

Keywords: Arcobadara, Roman conquest, Ptolemy, Ilișua, Ciceu-Corabia

Dacian Arcobadara

(Abstract)

Arcobadara is a toponym of Dacian origin, most likely a corrupt one, attested literary to Ptolemy and epigraphically in the inscription discovered near the Roman camp from Ilișua. This paper relates the aspects that indicate the identification of the Dacian settlement from Ciceu-Corabia (Ciceu-Mihăiești Commune, Bistrița-Năsăud County) with the Dacian *Arcoba(da)ra*. Those refers to the location, size and chronology of this settlement, as well as to the archaeological finds.

Arcobadara (Αρκοβάδαρα) este un toponim de origine dacică menționat de geograful alexandrin Claudius Ptolemaeus (*Geographia* III, 8, 4) între cele mai de seamă *poleis* ale Daciei, la aceeași latitudine cu *Docidava* și *Porolissum*. O primă încercare de localizare aproximativă a acestei localități antice (referindu-se evident la cea dacică) aparține lui Vasile Pârvan, care îndemna la căutarea acesteia „departe la răsărit de Porolissum, fie pe la Rodna, unde erau exploatate în antichitate minele de aur, fie pe la Bistrița, unde se constată de asemenea urme antice”¹.

Identificarea așezării civile de lângă castrul roman de la Ilișua cu *Arcobadara* romană s-a bazat pe citirea corectă a inscripției altarului fragmentar descoperit în toamna anului 1989 în zona *vicus*-ului militar². Pe terasa pe care a fost amplasat castrul alei *I Tungrorum Frontoniana* nu au fost sesizate în cursul îndelungatelor săpături sistematice urme ale unui eventual nivel de locuire La Tène târziu³, cu excepția unui fragment de chiup dacic cu buza în trepte, ars oxidant, fără un context clar de descoperire⁴, databil în a doua jumătate a sec. I p. Chr.⁵. Locuirea La Tène mijlocie, cu ceramică preponderent autohtonă asociată cu ceramică cel-

tică⁶, nu continuă până în perioada premergătoare cuceririi romane, astfel că respectivul chiup dacic putea fi adus în zona primului castru de pământ imediat după cucerire, dintr-o așezare dacică din apropiere. Nu poate fi exclusă însă cu totul posibilitatea existenței unei locuiri de mică amploare din sec. I p. Chr., distrusă apoi complet de amenajările din jurul castrului traianic. Astfel, s-a considerat că numele așezării civile de la Ilișua a fost împrumutat de la o așezare dacică din apropiere, „poate cel al așezării fortificate de la Beclean”⁷, presupunere reluată și cu alte ocazii⁸, dar abandonată în cele din urmă⁹.

Fortificația dacică de pe dealul *Bileag* de la Beclean a fost semnalată pentru prima dată de Iulian Marțian¹⁰. Cercetările sistematice desfășurate aici în ultimii ani au pus în evidență trei niveluri dacice de locuire, ultimele două cu elemente de fortificație¹¹. Ultimul nivel de locuire se pare că a atins anii războaielor daco-romane de la începutul sec. II p. Chr., fiind distrus de un incendiu puternic, probabil în timpul celui de-al doilea război dacic¹². Locul în care a fost ridicată această cetate nu a fost ales întâmplător. Așa cum a observat și I. Marțian, aceasta a fost amplasată în punctul

* Universitatea Babeș-Bolyai, Str. Mihail Kogălniceanu nr. 1, Cluj-Napoca, România. E-mail: dinu_bereteu@yahoo.com.

¹ Pârvan 1926, 256.

² Nemeti, Bărbulescu 2006–2007, 107–118.

³ Nemeti, Bărbulescu 2006–2007, 111.

⁴ Gaiu 2000, 190–191, Fig. 5/1.

⁵ Glodariu 1981, 156–157.

⁶ Gaiu 2000, 189–200.

⁷ Nemeti, Bărbulescu 2006–2007, 111, nota 27.

⁸ Nemeti 2006, 282; Nemeti, Bărbulescu 2010, 452.

⁹ Nemeti 2014.

¹⁰ Marțian 1921, 24.

¹¹ Florea et alii 2007, 19–37.

¹² Florea et alii 2007, 26.

cel mai favorabil, într-un scurt sector de îngustare al Culoarului Someșului Mare, unde lățimea acestuia nu depășește 1 km¹³. Deși s-a afirmat că cetatea de la Beclean constituia foarte probabil un centru militar și economic pentru zona pe care o supraveghea¹⁴, ea nu are în nici un caz caracterul și capacitatea unui centru dacic protourban¹⁵, ci este doar o importantă fortificație care controla accesul pe un sector însemnat din Valea Someșului Mare, având poate pe timp de pace și atribuții de vămire și în care au fost sesizate restrânse activități meșteșugărești, obișnuite de altfel în asemenea fortificații. Din cauza suprafeței restrânse de locuire, poate fi cu greu considerată chiar și o așezare fortificată, de unde și apelativele de „cetate” sau „fortificație” utilizate de obicei de colectivul de cercetare, astfel că aceasta poate fi inclusă între așezările fortificate doar în sensul cel mai restrâns, adică acela al unei reședințe fortificate a unui potentat local.

În privința propunerilor lui V. Pârvan, trebuie spus că în zona Rodnei nu se cunosc deocamdată descoperiri de epocă dacică, ultimele astfel de descoperiri, în amonte pe Someșul Mare, fiind cele de la Nepos (com. Feldru, jud. Bistrița-Năsăud)¹⁶. În schimb, în zona Bistriței, mai precis în Dealurile Bistriței, se cunosc numeroase puncte cu descoperiri dacice, aceasta fiind, după datele actuale, unitatea geografică cu cele mai dense puncte cu descoperiri dacice din întreg nordul Transilvaniei. În această zonă a existat probabil un alt centru dacic, bazat pe controlul zăcămintelor de sare din această regiune, apărute de fortificațiile dacice de la Sărățel, Arcalia, Șieu-Măgheruș și Viile Tecii. Între acestea, cea de la Sărățel – *Cetate* este cea mai importantă, constituind probabil nucleul acestui complex de fortificații. Acestea erau axate pe presupusul drum ce făcea legătura cu Valea Mureșului¹⁷. Numele acestui centru dacic, neatestat în lista lui Ptolemeu, ca de altfel multe altele¹⁸, ar putea fi legat eventual de acea *regio Neridonis* din inscripția descoperită în 1886 la Domnești¹⁹.

Dacă toponimele prezente în lista lui Ptolemeu reprezintă exclusiv așezări romane de la începutul provinciei Dacia, din timpul domniei lui Traian²⁰, atunci ce putea reprezenta presupusa *Arcobadara* romană în perioada respectivă? La Ilișua exista

doar castrul mic de pământ și lemn (140 × 135 m), care a funcționat în perioada 106/107–118/119, fără clădiri de piatră și construit la repezeală²¹, iar așezarea civilă este în general puțin cunoscută²², cu atât mai puțin faza incipientă, contemporană castrului mic. Florian Matei-Popescu ridică problema datării acestor *territoria* romane, și anume dacă acestea au apărut încă de la începutul stăpânirii romane sau doar mai târziu, având în vedere că toate cele trei atestări (*territorium Sucidavense*, *territorium Arcobadarensis* și *territorium Bassianae*) datează din sec. III p. Chr.²³. Adoptarea numelui celei mai importante așezări dacice din zonă de către așezarea civilă de la Ilișua urmează, cel mai probabil, aceeași politică față de populația dacică, prin care și numelui *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica* i-a fost adăugat apelativul *Sarmizegetusa*.

În epoca lui Traian, imediat după cucerirea Daciei, au primit probabil nume dacice doar așezările în care populația autohtonă era preponderentă sau în orice caz obedientă noii puteri, astfel că preluarea vechiului nume dacic al așezării din care au făcut parte sau de care au depins teritorial anterior s-a făcut în mod firesc. Această situație ar putea reflecta și o poziție diferită a acestor comunități în timpul celui de-al doilea război dacic²⁴. Este cazul, cel puțin, al localităților *Napoca* și *Potaissa*, ambele atestate foarte timpuriu epigrafic (107–108), prin aceeași celebră inscripție a *miliarium*-ului de la Aiton. În ambele cazuri s-a constatat și arheologic o prezență semnificativă a autohtonilor în noile *vici* romane²⁵. Diminuarea și dispariția mai târziu a acestor materiale arheologice specific dacice nu denotă dispariția autohtonilor din viitoarele orașe romane, ci evident preluarea formelor de viață specific romane în procesul accelerat de romanizare. Profesorul Ioan Glodariu, discutând problema legăturilor dintre așezările dacice și politica de urbanizare romană, concluzionează că fondarea orașelor romane în alte locuri decât ale fostelor așezări dacice importante se datorează integral intereselor economice, sociale, militare și politice ale imperiului, diferite de acelea din vremea statului dac, și nu unor resentimente față de autohtoni sau din tendința de respingere a acestora²⁶.

Prezența inscripției respective la Ilișua indică în mod evident că *Arcobadara* pre-romană trebuie căutată undeva în apropiere, în Dealurile Someșului

¹³ Pop 2001, 169.

¹⁴ Florea *et alii* 2007, 26.

¹⁵ Florea 2006, 249.

¹⁶ Crișan 1969, 268, nr. 196; Vaida, Suci 2002, 17–18.

¹⁷ Glodariu 1983, 105.

¹⁸ Glodariu 1987, 133.

¹⁹ Piso, Cupcea 2014, 115–123.

²⁰ Nemeti 2006, 279.

²¹ Protase *et alii* 1996–1997, 67; Gaiu 2006, 207–217.

²² Protase *et alii* 1996–1997, 78–79.

²³ Matei-Popescu 2011, 359.

²⁴ Rusu-Bolindeț 2007, 69, cu bibliografia.

²⁵ Rusu-Bolindeț 2007, 74, 464; Bărbulescu 1994, 35.

²⁶ Glodariu 1987, 136–137.

Fig. 1. Ciceu-Corabia – Măgura.

Mare, mai exact în subunitățile numite Dealurile Ciceului și Dealurile Suplaiului²⁷. Singura așezare dacică din această regiune care întrunește toate condițiile pentru a putea fi luată în calcul în vederea identificării cu *Arcobadara* dacică este cea de la Ciceu-Corabia (com. Ciceu-Mihăiești, jud. Bistrița-Năsăud), amplasată la poalele *Măgurii* (Fig. 1), pe terasele cu expunere sudică. Această localizare nu este însă nouă, fiind expusă pentru prima dată ca o principală concluzie și direcție de cercetare a tezei mele de licență, susținută înainte de reluarea săpăturilor „sistematice” din anul 2008. Relativ recent am abordat tangențial acest subiect²⁸.

Așezarea dacică de la Ciceu-Corabia, din punctul numit de localnici *Sub Cetate* (Fig. 2), a fost semnalată ca atare pentru prima dată de István Ferenczi în urma cercetărilor de teren din toamna anilor 1969–1970, dar este posibil să-i fi fost cunoscută încă din vara anului 1944²⁹. Cu mult înaintea acestor periegeze, în perioada interbelică, Eliseu Sighiartău amintea de „săpăturile făcute în jurul cetății, care au scos la iveală monede și șanțuri romane”³⁰, aparținând însă evident așezării dacice. Mai înainte de el, Iulian Marțian afirma, fără să invoce dovezi arheologice, faptul că „seria

de cetăți dace cari au existat în scopul apărării acestor văi (n.n. Sălătrucu, Valea Mare și Ilișua) își avea sprijinul în cetatea Ciceu, care a fost cea mai importantă în părțile din nordul Ardealului (...) această cetate se prezintă ca acropola unui oraș antic”³¹.

István Ferenczi semnalează de pe marile terase artificiale și despădurite de la poalele vestice ale *Ciceului Mic* (pe care se află ruinele cetății medievale) fragmente ceramice dacice, lucrate cu mâna și la roată, datându-le în intervalul sec. I a. Chr. – I p. Chr.³². Tot el semnalează faptul că în punctul *Sub Mălin*, situat la poalele de vest ale crestei care leagă platoul *Măgurii* cu *Spânzul*, într-o poieniță cu o suprafață relativ netedă, ferită de vânturi și cu un izvor în apropiere, a fost descoperită de asemenea ceramică dacică, sesizată inițial într-o surpătură de dimensiuni mari. În acest loc, brigadierul CAP-ului din Ciceu-Corabia, Gavrilă Sigartău, a făcut „din curiozitate” un sondaj, descoperind un material bogat și omogen. Din punct de vedere tipologic, de aici au fost pomenite doar fragmente dintr-un chiup dacic lucrat la roată dintr-o pastă grosieră. În mod curios, I. Ferenczi consideră aceste descoperiri ca aparținând unei alte așezări dacice decât cea sesizată pe terasele despădurite din apropierea cetății medievale, sau cel puțin așa

²⁷ Pop 2001, 160–166.

²⁸ Bereteu 2014, 34.

²⁹ Ferenczi 1971, 76.

³⁰ Sighiartău 1928, 14.

³¹ Marțian 1921, 23–24.

³² Ferenczi 1971, 80 c.

Fig. 2. Ciceu-Corabia – Sub Cetate.

lasă să se înțeleagă³³, fiind influențat probabil de distanța destul de mare dintre cele două puncte. Amintind de moneda barbară (de plumb?) cu litere grecești, descoperită într-un punct neprecizat de pe teritoriul satului Ciceu-Corabia, aflată în colecția lui Racz Gyula³⁴, I. Ferenczi nu exclude proveniența sa din această așezare, de unde provine și râșnița dacică neperforată din colecția lui G. Sigartău³⁵.

Materialele dacice descoperite la suprafață nu au fost atunci publicate, însă acestea, sau măcar o parte dintre ele, se află în momentul de față în micul depozit al secției de restaurare a MNIT. Un alt lot ceramic din această așezare, trimis printr-un anume profesor Bogdan spre a fi determinat de Constantin Daicoviciu³⁶, ar trebui să se afle de asemenea în depozitele MNIT.

În perioada 1977–1982 au fost efectuate cercetări arheologice în punctul *Sub Cetate* de către muzeul din Bistrița, coordonate de Gheorghe Marinescu și Corneliu Gaiu, fiind descoperite complexe de la sfârșitul epocii bronzului, dacice și

medievale timpurii. Locuințele dacice descoperite aici au avut un inventar arheologic abundent, fiind databile în sec. I a. Chr. – I p. Chr., putându-se preciza că locuirea a fost întreruptă de cucerirea romană. Pe pantele ce coboară spre est și sud-est de *Ciceul Mic*, înspre satul Ciceu-Giurgești, au fost efectuate o serie de sondaje, constatându-se că locuirea dacică se extinde și în această direcție, fiind surprinse două niveluri de locuire dacică, databile în sec. II – I a. Chr. și I a. Chr. – I p. Chr.³⁷

Într-unul din aceste sondaje (S 3/1980, de 46 × 1,5 m), la circa 250 m est de *Ciceul Mic*, a fost descoperit și un cuptor ceramic dacic, fiind deschisă o casetă pentru dezvelirea completă a acestuia. Cuptorul face parte din categoria celor circulare cu pilon central de susținere a grătarului. În umplutura acestuia a fost descoperită o cantitate importantă de ceramică dacică fragmentară, lucrată cu mâna și la roată, pe baza cărora cuptorul a fost datat în faza clasică³⁸. Acest cuptor, alături de fragmentele ceramice din inventarul său, sunt singurele materiale publicate până acum din așezarea dacică.

³³ Ferenczi 1971, 80 b.

³⁴ Roska 1942, 58, nr. 41.

³⁵ Ferenczi 1971, 77, 80, nota 13.

³⁶ Ferenczi 1971, 80 nota 13.

³⁷ Marinescu 2002, 95–96.

³⁸ Marinescu 2002, 96–120.

În anul 2008, după mai bine de un sfert de secol, au fost reluate de către C. Gaiu cercetările în punctul *Sub Cetate*, păstrându-și, cel puțin la nivel declarativ, caracterul sistematic. Obiectivele noilor campanii au constatat în „dobândirea de noi informații cu privire la etapele de locuire a acestei așezări, dezvelirea unor suprafețe pentru cunoașterea structurii depunerilor și înregistrarea topografică a tuturor unităților de cercetare”³⁹, însă adevăratele obiective ale noilor cercetări au fost dezvăluite abia la finalul anului 2015, când a devenit destul de clar că acestea vizau de fapt descărcarea nefirească de sarcină arheologică a celor trei mari terase despădurite din punctul *Sub Cetate* pentru construirea unei mănăstiri. Singurele date arheologice despre săpăturile din perioada 2008–2015 de la Ciceu-Corabia se găsesc în cronică cercetărilor arheologice, sub forma unor scurte rapoarte de săpătură, cu caracter obligatoriu, deși lipsesc chiar și unele dintre acestea. Pe baza rapoartelor existente cunoaștem la un nivel minimal descoperirile de epocă dacică din campaniile anilor 2008 și 2011. La acestea se mai adaugă unele informații vagi din presă în legătură cu anumite descoperiri spectaculoase din anii 2014 și 2015.

Prima secțiune din campania 2008 (S1/2008, de 16 × 5 m) a fost deschisă pe terasa a treia, fiind orientată est-vest. Între metrii 9–12 a fost descoperită o locuință dacică (L1/2008), ce avea pereții de nord și de vest tăiați în stâncă, adâncindu-se cu 1,20 m față de nivelul actual al solului. Umplutura locuinței, din lut maroniu cu piatră sfărâmată și lentile de arsură, conținea o cantitate impresionantă de fragmente ceramice, din vase lucrate cu mâna și la roată, provenind de la oale, „fructiere”, boluri, câni, cupe, *kantharoi* și cești-opaiț. Câteva bucăți de creuzete și un tipar din lut pentru turnat lingouri au fost puse pe seama destinației de atelier a respectivului complex, în care a mai fost descoperită și o daltă de fier și o fibulă de bronz fragmentară, de tipul cu corp puternic profilat, databilă în sec. I p. Chr. Pe aceeași terasă a mai fost deschisă o secțiune (S2/2008, de 10 × 5 m), amplasată la est de cea anterioară. Stratigrafic s-a constatat că stânca apare la -0,60–0,80 m, peste care există o depunere de lut negru-maroniu sterilă arheologic, urmată de stratul de lut negru „măzăros” aparținând nivelului de locuire dacic. La capătul vestic al secțiunii s-a conturat o locuință dacică de suprafață (L2/2008) cu dimensiunile de 3 × 3 m, având ca inventar relativ puține fragmente ceramice, dar și o piatră de râșniță în curs de prelucrare, o bardă de fier și

o paftă de bronz. O altă secțiune (S3/2008, de 12 × 5 m) a fost deschisă pe terasa superioară, aflată sub înșeuarea dintre *Măgură* și *Ciceul Mic*, identificându-se o locuință dacică (L3/2008) amenajată între bolovani de mari dimensiuni și având latura dinspre pantă tăiată în stâncă. Inventarul ei cuprinde o mare cantitate de fragmente ceramice, trei bucăți de pietre de râșniță (două *catillus* și o *meta*), dar și o fibulă de argint (de același tip cu cea fragmentară de bronz din L1/2008), un cuțit de fier și un denar roman imperial de la Vespasian. Complexele dacice descoperite în 2008 aparțin ultimei faze a locuirii dacice, care se încheie odată cu cucerirea romană, în locuințe fiind identificate și fragmente ceramice de factură romană⁴⁰.

Cercetările din campania anului 2011 au vizat terasa a doua. În prima secțiune (S18, de 13 × 4 m), orientată est-vest, de-a lungul terasei, a fost dezvelită între metrii 0–2,6 o locuință dacică de suprafață, având podeaua la -0,30 m amenajată direct pe stratul de tuf vulcanic. Inventarul ceramic al locuinței a fost unul restrâns cantitativ, fiind întregit de un as roman imperial nedeterminat. În aceeași secțiune, între metrii 4–7, a fost surprinsă în profilul sudic o altă locuință dacică, aparținând aceleiași orizont cronologic, care se adâncea la -0,80 m, tăind un complex de la începutul primei epoci a fierului. În capătul estic al secțiunii a fost dezvelită o altă locuință dacică între metrii 10–13, amenajată între bolovani și pereți de stâncă, din inventarul căreia au fost semnalati doar doi denari romani imperiali, de la Vespasian și Titus⁴¹.

În privința descoperirilor monetare din săpăturile de la Ciceu-Corabia, au fost amintiți recent mai mulți denari romani republicani, dar și imperiali, inclusiv de la Domițian, precum și o monedă de la Traian⁴², posibil acel as descoperit în 2011, care urma să fie determinat.

În vara anului 2014 au fost descoperite la Ciceu-Corabia două morminte dacice de incinerare, aflate la mică distanță între ele, într-un punct neprecizat, undeva în pădure. Din informațiile din presă reiese că unul dintre morminte avea ca inventar podoabe (fibule), iar celălalt arme (vârfuri de lance și o *sica* decorată), fiind date în sec. I a. Chr. Ar putea fi vorba de o mică necropolă a așezării, posibil undeva în apropierea turnului roman de la *Ponița* (unde s-au făcut săpături în anul 2014).

Arhimandritul Dumitru Cobzaru, exarhul mănăstirilor din Arhiepiscopia Clujului, a dezvăluit într-un discurs din a doua jumătate a anului 2015

⁴⁰ Gaiu 2009, 99.

⁴¹ Gaiu 2012, 45.

⁴² Găzdac *et alii* 2016, 15–17.

³⁹ Gaiu 2009, 99.

descoperirea unui „altar dacic” la Ciceu-Corabia. După informațiile viitorului stareț al Mănăstirii Petru Rareș Vodă, Teofan Timiș, acest altar ar fi fost descoperit în vara aceluiași an, undeva pe prima terasă, în jumătatea estică. Cel mai probabil ar putea fi vorba de acea „construcție de piatră, cu un plan circular” amintită de I. Ferenczi ca fiind astupată cândva înainte de periegezele sale și despre care nu s-a putut pronunța⁴³.

Dacă din săpăturile din perioada 1977–1982 nu se știe aproape nimic, cu excepția cuptorului ceramic, din rapoartele pentru campaniile 2008 și 2011 se pot desprinde totuși unele aspecte importante privind caracterul locuirii, arhitectura locuințelor, inventarul lor ceramic și metalic, tipurile de activități meșteșugărești desfășurate aici, precum și limita cronologică superioară a locuirii dacice.

Aspectul locuirii dacice de la Ciceu-Corabia este unul deosebit față de oricare altă așezare dacică cunoscută. În primul rând, specificitatea locului este dată de amplasamentul unic al așezării, pe „podereiul” de la poalele sudice ale unui fost vulcan submarin care domină dinspre nord regiunea de confluență a Someșurilor. În privința organizării interne a așezării, săpăturile arheologice au dovedit, cel puțin pentru punctul *Sub Cetate*, că locuirea este una compactă, având un vădit caracter protourban. În mod evident însă, este de așteptat ca la nivelul întregii așezări (care se întinde cel puțin din punctul *Sub Mălin* la vest și până în zona cuptorului ceramic la est, deci pe circa 1 km lungime) să existe o anumită discontinuitate de locuire, fiind probabil locuite mai intens doar locurile mai accesibile din apropierea izvoarelor. Zona *Sub Cetate*, unde se află cel mai probabil centrul așezării, a fost amenajată de daci sub forma unor terase orientate est-vest ce coboară în trepte spre sud. Cel puțin în săpăturile din anul 2008 de pe terasa a treia s-a putut constata că „stratul de stâncă apare la -0,60–0,80 m, peste care există o depunere de lut negru-marونیu, sterilă din punct de vedere arheologic, urmată de stratul de lut negru măzăros aparținând nivelului de locuire dacic”, ceea ce înseamnă că nivelarea stâncii și amenajarea propriu-zisă a terasei prin acea depunere de lut negru-marونیu aparține evident epocii dacice, fără să însemne însă că nu au avut loc unele lucrări mai restrânse de terasare și la sfârșitul epocii bronzului. Locuirea medievală timpurie din punctul *Sub Cetate* nu a adus modificări semnificative zonei respective. Spre vest, până în punctul *Sub Mălin*, există numeroase locuri relativ

drepte, sub forma unor terase, dar acoperite de pădure și bolovani mari desprinși din *Măgura* propriu-zisă (mai înaltă și împădurită) și din *Coada Măgurii* (cu platoul despădurit, unde se află marea așezare fortificată din prima epocă a fierului). Singura zonă despădurită este o mare terasă naturală, străbătută de un pârau, numită mai nou de săteni *Poiana cu Serbări* (unde se ține în fiecare an, la sfârșitul verii, o serbare câmpenească devenită tradițională), posibil locuită în epoca dacică, dar nesondată deocamdată.

Arhitectura locuințelor pare să fie și ea una deosebită față de alte așezări, cel puțin în zona *Sub Cetate*, unde s-au dezvelit câteva locuințe semiadâncite ce aveau pereții de nord și uneori de vest tăiați în stâncă, iar ceilalți pereți erau ridicați din bolovani de mari dimensiuni. Din sumarele rapoarte de săpătură nu reiese însă nimic despre materialele folosite la partea superioară a pereților și a acoperișului. Cel mai probabil, suprastructura locuințelor de acest tip era una din lemn, iar acoperișul era din șindrilă. Au fost identificate și locuințe de suprafață în cadrul săpăturilor de până acum. Suprafața locuințelor, fie că sunt adâncite sau de suprafață, este de circa 3 × 3 m. În ceea ce privește încadrarea unora dintre ele în categoria atelierelor, pe baza unor piese din inventarul lor, trebuie menținute deocamdată anumite rezerve, până la publicarea lor integrală, fiindcă este greu de crezut că un atelier metalurgic, cum susține autorul săpăturilor că ar fi L1/2008, ar avea în inventarul său o cantitate atât de mare de ceramică de toate tipurile. Mai degrabă locuința de suprafață (L2/2008) de pe aceeași terasă a treia, cu puține fragmente ceramice și o piatră de râșniță în curs de prelucrare în inventar, ar putea reprezenta un mic atelier de prelucrare a râșnițelor, unul dintre numeroasele de la Ciceu-Corabia. Generalizarea activităților meșteșugărești la Ciceu-Corabia face ca separarea complexelor de locuit de cele destinate strict unor activități meșteșugărești să fie mai greu de făcut în stadiul actual al cercetărilor. Vehicularea unor piese cu potențial de indicator meșteșugăresc, precum creuzete, tipare de lut, dălți sau chiar pietre de râșniță, a fost atât de mare în cadrul așezării încât aceste piese în sine nu pot să ateste decât eventual calitatea de meșter a proprietarului locuinței respective.

Ceramica dacică de la Ciceu-Corabia se individualizează în raport cu cea descoperită în alte situri dacice din bazinul Someșului Mare, atât în privința calității și diversității tipurilor ceramice, cât mai ales a cantității ei, la nivelul întregii așezări, dar și la nivelul complexelor de locuire. Ceramica

⁴³ Ferenczi 1971, 81.

lucrată cu mâna și la roată a fost produsă chiar în atelierele ceramice de la Ciceu-Corabia, care deserveau în special așezarea de aici și probabil doar ocazional era vândută unor destinatari din afara ei. Aceste ateliere, sau măcar o parte dintre ele, se află probabil grupate la marginea estică a așezării⁴⁴, în zona unde a fost descoperit în acel sondaj cuptorul ceramic. Calitatea ceramicii cenușii lucrate la roată a fost observată chiar de la început, cu ocazia periegezei lui I. Ferenczi⁴⁵. Din păcate, nimeni nu a fost interesat în ultima jumătate de secol (începând cu lotul ceramic trimis lui C. Daicoviciu) să publice măcar câteva fragmente ceramice (dar nici alte materiale speciale) din așezare, singurele publicate fiind, cum am mai spus, cele din inventarul cuptorului ceramic, care însă nu reflectă decât în mică măsură calitatea și diversitatea ceramicii lucrate la roată din așezare. Doar într-un singur complex (L1/2008, singurul la care au fost dezvoltate tipurile ceramice din inventar) s-au descoperit fragmente de „fructiere”, boluri, căni, cupe și *kantharoi*, ceea ce ne poate face o idee generală despre inventarele locuințelor mai bogate în ceramică fină, în general cenușie, lucrată la roată. Tot la roată au fost produse în atelierele de aici și chiupuri pentru păstrarea proviziilor, precum cel descoperit în punctul *Sub Mălin* sau fragmentul de chiup decorat pe gât cu linii paralele și în val din cuptorul ceramic⁴⁶, posibil chiar și chiupul din care provine buza în trepte de la Ilișua. Ceramica lucrată cu mâna nu se diferențiază probabil prea mult de cea descoperită în alte așezări mai modeste, fiind reprezentată în special de oale (vase-borcan), „fructiere” și cești-opaiș.

Inventarul metalic al locuințelor săpate *Sub Cetate* este de asemenea unul special. În fiecare locuință au fost descoperite piese de metal, probabil și în cele săpate în perioada 1977–1982. În toate cele trei locuințe săpate în anul 2008, pe prima și a treia terasă, au fost descoperite unelte (o daltă, o bardă și un cuțit de fier), dar și piese de vestimentație (o fibulă de bronz fragmentară, o pafta de bronz și o fibulă de argint). Unele locuințe aveau ca inventar metalic doar monede romane, cum este cazul celor două locuințe săpate în 2011 pe terasa a doua.

Așezarea dacică de la Ciceu-Corabia a fost un centru meșteșugăresc prin excelență, încadrându-se între cele mai importante astfel de centre de producție din Transilvania. Așezarea s-a dezvoltat în această direcție încă de la fondarea ei, datorită rocii

vulcanice de riolit dacitic, care este o lavă fosilizată, spongioasă, dar foarte rezistentă, cu un aspect grăunțos, de culoare cenușie deschisă, excelentă materie primă pentru cioplirea rășnițelor⁴⁷. Aceasta a fost principala activitate economică artizanală a locuitorilor din așezarea dacică de aici, activitate redescoperită mai târziu, în perioada medievală și până în sec. XX, când s-a constatat că aproape jumătate din pietrele de moară confecționate aici se vindeau în bazinul someșan, iar restul în întreaga Transilvanie⁴⁸. Probabil și în epoca dacică, rășnițele produse aici se comercializau într-un raport teritorial asemănător. Teritoriul real pe care au fost distribuite rășnițele de la Ciceu-Corabia poate fi conturat mai clar abia după efectuarea analizelor petrografice asupra rășnițelor dacice descoperite în Transilvania⁴⁹. Tot în legătură cu această activitate au luat probabil ființă în așezarea de la Ciceu-Corabia și unele ateliere metalurgice, specializate în confecționarea unor unelte de fier folosite în piatrărit, precum dălțile, ciocanele sau baroasele, precum și repararea acestora sau confecționarea angrenajelor metalice ale rășnițelor. Unele unelte pot să provină chiar din centre metalurgice dezvoltate, cum sunt cele din zona *Sarmizegetusa Regia* sau altele mai mărunte din estul Transilvaniei, dobândite în urma unor schimburi comerciale. La poalele *Măgurii* de la Ciceu-Corabia au funcționat probabil și ateliere specializate în producerea obiectelor de vestimentație din bronz și argint. O parte din acumulările de monede de argint, dobândite pe baza rășnițelor produse aici, au fost topite și transformate în obiecte de podoabă, așa cum s-a întâmplat în multe alte cazuri în Dacia. Bunăstarea economică a așezării a fost probabil completată, într-o măsură mai mică, de controlul asupra zăcămintului de sare de la Ocna Dejului, de o foarte bună calitate. Funcționarea unor târguri periodice în valea Someșului Mare, poate chiar la confluența Someșurilor, în zona Dejului, este destul de probabilă, dar foarte greu de demonstrat.

În privința sfârșitului așezării dacice de la Ciceu-Corabia descoperirile monetare sunt foarte

⁴⁷ Ferenczi 1971, 74.

⁴⁸ Sighiartău 1928, 58–59.

⁴⁹ Până la realizarea unui studiu general pe această temă, s-ar putea face unele analize parțiale, mult mai puțin costisitoare, dar destul de concludente, care să demonstreze proveniența rocilor din care au fost confecționate rășnițele dacice descoperite în cele patru colțuri ale Transilvaniei. Doar pentru nordul Transilvaniei, acest studiu sumar se rezumă la analiza unor rășnițe fragmentare descoperite pe *Măgura Moigradului* și a rășniței de la Nepos, la care se mai poate adăuga cea de la Someșu Rece – *Cetate* și o alta, eventual aleasă aleator, dintre numeroasele descoperite în Dealurile Bistriței.

⁴⁴ Marinescu 2002, 100.

⁴⁵ Ferenczi 1971, 80.

⁴⁶ Marinescu 2002, Pl. VI/2.

concludente. Denarii romani imperiali de la Vespasian, Titus și Domitian, dar mai ales moneda de la Traian, nu lasă nici un dubiu în privința funcționării așezării în preajma războaielor daco-romane de la începutul sec II p. Chr., aceasta fiind distrusă sau abandonată în timpul celui de-al doilea război. Acest aspect cronologic este unul obligatoriu pentru identificarea oricărui centru dacic oglindit în lista lui Ptolemeu, deoarece nu pot fi localizate toponimic pe teren așezări care nu dovedesc funcționarea lor până la războaiele de cucerire a Daciei de către romani.

În ceea ce privește debutul așezării, materialele arheologice descoperite până acum nu sunt prea clare. Singurele descoperiri care pot fi legate eventual de primul nivel de locuire sunt cele două morminte de incinerare și respectiva tetradrahmă barbară. Cel mai probabil, așezarea a luat ființă cândva la sfârșitul sec. II a. Chr. sau cel târziu la începutul secolului următor. Este posibil ca la început să fi fost doar o carieră de riolit dacitic, cu câteva ateliere care funcționau sezonier și doar mai târziu să fi devenit o așezare permanentă.

Așezarea de la Ciceu-Corabia fiind una deschisă, se pune problema apărării acesteia în caz de pericol. O eventuală fortificație pe *Ciceul Mic*, distrusă de cea medievală⁵⁰, este puțin probabilă din cauza suprafeței foarte restrânse a stâncii respective și ineficienței unei astfel de fortificații pentru apărarea numărului destul de mare de locuitori ai așezării. Mai degrabă ar putea exista o posibilă fortificație, de dimensiuni mai mari, pe *Măgura* propriu-zisă, deci pe platoul mai înalt și împădurit ce se înalță puțin față de *Coadă Măgurii*. Așezarea fortificată din prima epocă a fierului de pe *Coadă Măgurii* putea fi cu greu refăcută și apărută, din cauza dimensiunilor colosale, dar în ultimă instanță putea fi folosit platoul respectiv ca un ultim refugiu. În cursul săpăturilor sistematice din anii 1976–1977 nu au fost descoperite materiale dacice⁵¹. Cel mai probabil, sarcina apărării așezării era pusă pe seama unor fortificații azi necunoscute, situate la o distanță mai mare, menite să blocheze și să supravegheze principalele căi pe care se putea ajunge la așezarea de la Ciceu-Corabia și să semnalizeze orice pericol pentru locuitorii așezării. Dacă există sau nu un astfel de sistem de fortificații poate fi spus doar după efectuarea unor cercetări de teren sistematice în acest sens, pe o rază de circa 10 km.

Toponimul *Arcobadara*, în grafia sa tradițională, a fost considerat o coruptelă, fiind restituit în forma *Arcobara*, în care terminația *-bara* ar însemna

„sat”⁵². Etimologia toponimului, format din radicalul *ark-* + *-bara*, nu a fost însă clarificată. Având în vedere localizarea propusă acum la Ciceu-Corabia, rezolvarea ar putea fi una foarte simplă, legată de amplasarea așezării la poalele Culmei Ciceului care, văzută de la o distanță mai mare, se prezintă ca o corabie uriașă, de unde și numele oarecum ciudat al satului actual (restul „Ciceurilor” se numesc Cristești Ciceului, Ciceu-Mihăiești, Ciceu-Giurgești, Ciceu-Poieni). Termenul „corabie” este de origine slavă, însemnând același lucru (ambarcațiune de mari dimensiuni folosită pentru transport sau operațiuni militare) ca și termenul latin *arca*, provenit probabil dintr-un vechi radical indo-european *ark*. Dacă terminația *-bara* înseamnă sat, atunci așa ar fi putut numi dacii adevăratele așezări cu caracter rural, făcând cu siguranță diferența între acestea și cele cu un statut superior, precum cea de la Ciceu-Corabia. O altă posibilă ipoteză ar fi ca terminația *-bara* să fie legată de caracterul meșteșugăresc al așezării.

Din argumentele prezentate, chiar și așa minime cum ne parvin în lipsa publicării săpăturilor și a descoperirilor, se poate concluziona că *Arcoba(da)ra* dacică nu poate fi altă așezare decât cea de la Ciceu-Corabia. Șansele ca în viitor să se descopere undeva în Dealurile Someșului Mare o altă așezare dacică mai importantă și mai grandioasă decât aceasta sunt aproape nule. Se vor găsi în schimb fortificații și așezări mai mărunte care gravitează în jurul acestui centru.

Complexul de situri arheologice de la Ciceu-Corabia este din câte cunosc cel mai valoros din județul Bistrița-Năsăud, atât științific cât și turistic, fiind format din așezarea de la sfârșitul epocii bronzului, așezarea fortificată din prima epocă a fierului, așezarea dacică, turnul roman, locuirea medievală timpurie, necropolele corespunzătoare, dar și ruinele cetății Ciceului. Toate acestea fac necesară construirea unui muzeu de sit, ridicat din blocuri de riolit dacitic, unde să fie adăpostite și expuse vestigiile din toate epocile descoperite la Ciceu-Corabia.

⁵⁰ Florea et alii 2000, 222.

⁵¹ Vasiliev-Gaiu 1980, 31–63.

⁵² Dana, Nemeti 2012, 431–437.

BIBLIOGRAFIE

- Bărbulescu 1994
M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda (1994).
- Bereteu 2014
D. I. Bereteu, Un tip de habitat dacic inedit din nordul Transilvaniei. *Sargetia* (S.N.) V (2014), 27–42.
- Crișan 1969
I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*, București (1969).
- Dana, Nemeti 2012
D. Dana, S. Nemeti, Ptolémée et la toponymie de la Dacie (I). *Classica et Christiana* 7/2 (2012), 431–437.
- Ferenczi 1971
Șt. Ferenczi, Contribuții la topografia arheologică a Culmei Ciceului (jud. Bistrița-Năsăud). *Fillst* I (1971), 73–83.
- Florea 2006
G. A. Florea, Oppidum, dava – Câteva observații terminologice. *Fontes historiae. Studia in honorem Demetrii Protase* (ed. C. Gaiu, C. Găzdac), Cluj-Napoca (2006), 245–249.
- Florea et alii 2000
G. Florea, L. Vaida, L. Suci, Fortificațiile dacice din nord-estul Transilvaniei (un stadiu al cercetărilor). *Istros* X (2000), 221–230.
- Florea et alii 2007
G. Florea, L. Suci, D. L. Vaida, Fortificația dacică de la Beclean (jud. Bistrița-Năsăud). Stratigrafie, complexe și cronologie. *ArhSom* (ser. III) VI (2007), 19–37.
- Gaiu 2000
C. Gaiu, Découvertes Latène à Ilișua, département de Bistrița-Năsăud. *Les Celtes et les Thraco-Daces de l'est du bassin des Carpates* (coord. C. Gaiu, A. Rustoiu), Cluj-Napoca (2000), 189–200.
- Gaiu 2006
C. Gaiu, Ilișua – castrul traianic. *Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei. Actele simpozionului desfășurat în 13–14 octombrie 2006 la Muzeul Național de Istorie a României*, București (ed. E. S. Teodor, O. Țentea), București (2006), 207–217.
- Gaiu 2009
C. Gaiu, Ciceu-Corabia, com. Ciceu-Mihăiești, jud. Bistrița-Năsăud. Punct: Sub cetate. *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2008. A XLIII-a sesiune națională de rapoarte arheologice Târgoviște*, 27–30 mai 2009, (2009), 98–100.
- Gaiu 2012
C. Gaiu, Ciceu-Corabia, com. Ciceu-Mihăiești, jud. Bistrița-Năsăud. Punct: Sub cetate. *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2011. A XLVI-a sesiune națională de rapoarte arheologice Târgu Mureș*, 23–26 mai 2012, (2012), 45.
- Găzdac et alii 2016
C. Găzdac, G. G. Marinescu, Á. Alföldy-Găzdac, *Tezaurul de la Bistrița. Un tezaur republican roman?*, Cluj-Napoca (2016).
- Glodariu 1981
I. Glodariu, Contribuții la cronologia ceramicii dacice în epoca Latène târzie. *Studii dacice* (red. H. Daicoviciu), Cluj-Napoca (1981), 146–165.
- Glodariu 1983
I. Glodariu, *Arhitectura dacilor – civilă și militară – (sec. II î.e.n. – I e.n.)*, Cluj-Napoca (1983).
- Glodariu 1987
I. Glodariu, Așezările dacice și politica de urbanizare romană. *Apulum* XXIV (1987), 133–137.
- Marinescu 2002
G. G. Marinescu, Un cuptor dacic de ars ceramică de la Ciceu-Corabia (jud. Bistrița-Năsăud). *Ateliere și tehnici meșteșugărești. Contribuții arheologice* (coord. C. Gaiu), Cluj-Napoca (2002), 95–120.
- Marțian 1921
I. Marțian, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, Cluj (1921).
- Matei-Popescu 2011
F. Matei-Popescu, Territorium Bassianae din Dacia Superior. *Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary* (ed. D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei), Pitești (2011), 351–361.
- Nemeti 2006
S. Nemeti, Dacia... in formam provinciae redacta. *Dacia Augusti Provincia. Crearea provinciei. Actele simpozionului desfășurat în 13–14 octombrie 2006 la Muzeul Național de Istorie a României*, București (eds. E. S. Teodor, O. Țentea), București (2006), 271–288.
- Nemeti 2014
S. Nemeti, *Finding Arcobadara. Essay on Geography and Administration of Roman Dacia*, Cluj-Napoca (2014).
- Nemeti, Bărbulescu 2006–2007
S. Nemeti, M. Bărbulescu, Territorium Arcobadarense. *EphNap* XVI–XVII (2006–2007), 107–118.
- Nemeti, Bărbulescu 2010
S. Nemeti, M. Bărbulescu, Arcobadara. *Latomus* 69 (2010), 446–457.
- Părvan 1926
V. Părvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București (1926).

Piso, Cupcea 2014
I. Piso, G. Cupcea, Ein centurio regionarius aus der legio X Fretensis in Dakien. *Tyche* 29 (2014), 115–123.

Pop 2001
Gr. P. Pop, *Depresiunea Transilvaniei*, Cluj-Napoca (2001).

Protase *et alii* 1996–1997
D. Protase, C. Gaiu, Gh. Marinescu, Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud). *RB X-XI* (1996–1997), 27–110.

Roska 1942
M. Roska, *Erdély Régészeti Repertórium. I. Öskor*, Kolozsvár (1942).

Rusu-Bolindeș 2007
V. Rusu-Bolindeș, *Ceramica romană de la Napoca. Contribuții la studiul ceramicii din Dacia romană*, Cluj-Napoca (2007).

Sighiartău 1928
E. Sighiartău, *Colinele și cetatea Ciceului*, Cluj (1928).

Vaida, Suciu 2002
L. Vaida, L. Suciu, Mărturii privind cultura materială a dacilor în bazinul Someșului Mare. *ArhSom* (ser. III) I (2002), 13–23.

Vasiliev, Gaiu 1980
V. Vasiliev, C. Gaiu, Așezarea fortificată din prima vârstă a fierului de la Ciceu-Corabia, jud. Bistrița-Năsăud. *ActaMN XVII* (1980), 31–63.